

„... Orr az? Fenét orr!...”

HUSZTI PÉTER

Ahogy a próbálampák álmosító, mégis izgató munkafényéből kiléptem a szürkeségbe, a ködszítálásba a Hársfa utcai művészbejárón, úgy éreztem magam, mint Gogol kelekótya hőse, Iván Jakovlevics borbély, aki a Néva partján oson, szinte menekül, zsebében egy véletlenül levágott, hatalmas, idegen orral. Már félúton voltam Cyrano felé, már itt-ott elkaptam a hangját, éreztem a modorát, mozdulatait, megszületett egy-két jelenet, néha fölizzott egy monológ, már össze-összevillant a szemünk, olykor nyeldekelttem a dühömet a civil lassúságtól, már hitelesen pengtek a kardok.

Emelkedtek körénk a Burgund-palota színháztermének falai, épült a pocták lacikonyhájá. Roxán erkélye, az arras-i csatater, már lombok kerültek az apácakolostor hatalmas platánjaira. Zenefoszlányok úsztak felénk a hang-páholyból, egyre több kíváncsiskodó leskelődött a nézőtérre. A műszakiak a próbák alatt meg-megálltak a portálban, s belehallgattak a jelenetekbe, szóval veszedelmesen közeledett a „világvége”, az első öltözéses, maszkos főpróba, amikor majd törvényszerűen összeomlik minden, s kezdehetjük az egészet előlről. Amikor majd kiderül, hogy az alapos ruhapróbák ellenére a

nadrág hosszú és lötyög, a kabát szűk, a köpeny lecsúszik, a bő ujjú ingben nem lehet vívni, s ami még megfejt-hetlenebb, hogy a gyönyörű csizma, amit ki tudja hányszor próbáltam, két számmal kisebbre sikeredett.

A fodrász lányok rohangálnak a fafejekkel, amelyeken parókák, bajuszok, szakállak feszítenek, masztix- és púderillat mindenütt. Elkészült a hatalmas orr is, Cyrano legendás orra, amitől világhírű lett ő is és Rostand drámája is.

Az arcán éktelenkedő hús-díszről a garabonciás lovag gúnyolódik a legkegyetlenebbül. Mindjárt a dráma kez-

detén, rögtönzött, vitriolos ódát ripacszkodik ormányáról: hegytoknak nevezi, póznának, szuronynak, illatszerész remek cégérének:

„Hékás, a számat tátom!

Orr az? Fenét orr! Ördögadta dolga:

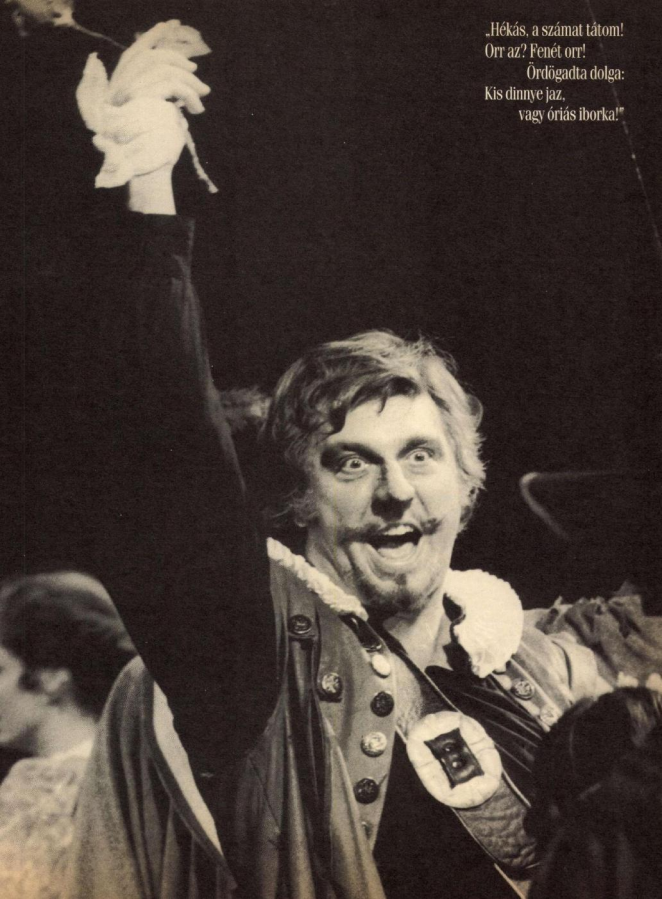
Kis dinnye jaz, vagy óriás iborka!”

Szóval a maszkmesternek is alaposan feladja a leckét...

Ki tudja hányadszor, hányadik szerephez, ismét készült rólam halotti maszk. (Ezzel annak idején már nem lesz probléma.)

A maszk méretei, rajzolatai alapján, a maszkmesterei boszorkánykonyhában megformálták és különleges

„Hékás, a számat tátom!
Orr az? Fenét orr!
Ördögadta dolga:
Kis dinnye jaz,
vagy óriás iborka!”

gumból kiöntötték az orromat, ezt titokban a felfohályban többször föl is próbáltam. De úgy éreztem, mielőtt kiteszem orromat a fénynek, a megmértetésnek, kollégáim rémüldöző pillantásainak, egy kicsit barátközönm kell vele, hiszen egy ilyen ormányban másképp beszélek, másképp létezik, sőt másképp gondolkodik egy ember. Tehát egyetlen szabad délelőttömön, miközben a színházban a díszletet szerelték össze, a varrodában utolsókat igazítottak a ruhákon, a cipészek a csizmákat tágitották, én a hatalmas ormányt zsebre vágтам és kicsempésztem a színházból. Otthon azután a lakás magányában nekivetkeztem, bezárkoztam a fürdőszobába, és a tükör előtt az ugyancsak csempesz masztixsal felragasztottam orromra az „óriás iborkát”. Sokféle maszkot viseltem már, de ez a tülök, civil testemmel, a délelőtti realis, egészséges napfényben a fürdőszoba tükrében megdöbentett.

A tükörből, ahol borotválkozás közben találkozom, s szavak nélkül bár, intenzív dialógust folytatok meggyőrt képpel, most váratlanul egy tők idegen ember nézett rám. Egy szárnalmas figura, akinek ez a hűsdudor arcát, tekintetét tökéletesen megváltoztatta. De nemcsak az arcom lett idegen, valami megtört fényt fedezett fel szememben is, szájam legőrbült kissé, szóval sajnálkozva néztem azt a szerencsétlen. Életemben nem próbáltam tükör előtt, sőt, ha fontos szerepre készülök, lehetőleg nem nézem meg a készülődés fotóit vagy a próbán felvett videókat, de most úgy éreztem, hasznos volt ez a „csempeszmanóver”, mert rájöttem a legfontosabbra, hogy Cyranómnak csak ezt nem szabad! Egy másodpercre sem. Soha! Sajnálkozva nézi magát, mert hiszen „Ó” vagy én – vagy hogy is van ez?... Szóval az a Cyrano is tükörbe néz minden reggel, látja magát, és ezt a pófát nem lehet megszokni. Ebbe nem lehet beleyugodni. Tehát minden reggel újra kezdődik a harc. Az utcán jövő rémült pillantásokkal, a megdöbent tekintetekkel, a sajnálkozó gügyögéssel, a titokban összeségűsöggel, a tettezéssel, mintha nem látnák, a szembejövők, amit látnak az ügyetlen alakoskodással. Mindennek elébe kell menni. Az öngny, arrogancia, a vitriolos humor, a kikézés persze mind-

mind védekezés, de annak a magas iskolája.

... magamat kigúnyolom, ha kell.

De hogy más mondja, azt nem tudom el!”

Ez a két sor itt, a városmajori fürdőszobában, a délelőtti napfényben az enyém lett. Megvillant a szemem a tükörben. pofátlanul szembebőgtem magam, s ezt a villanást magammal vittem sok-sok estén át.

Amikor megcsörrent a kapucsenög, s a postás jelentkezett, kapkodva téptem le magamról Cyrano ormányát, mert azért, ha ebben nyitok ajtót – gondoltam, először is föl kell locsolnom a postást, meg aztán az utcának lenne miről beszélni az előjövendő hónapokban.

Illyés Endre vacsorái szelid esték voltak. Még akkor is, ha az átbeszélgetett gellérthegyi éjszakákon a Ménesi úton, vacsora után kávézás és konyakozás közben néha vére menő viták izzottak is fel a hatalmas könyvtár tövében. Vitáztunk az irodalomról, a zenéről, Babitsról és Bartókról, Csáthról és Kosztolányiról, a színházról, festésről, szobrokról, a költészet jövőjéről. Az asztal körül hol Vas István és Szántó Piri, Szabó Magda és Szobotka Tibor, máskor Illyés Gyula és Flóra asszony, Borsos Miklós és Buba, Karinthy Ciniék, Déryék, Juhász Feriék, Bertha Bulcsiék... Micsoda társaság! Ha egy pillanatra megakadt a társalgás, a figyelmes házigazda azonnal témát váltott. Utazások kerültek szóba, városok izgézete, kapualjak, kávéházak, templomok. Kedvenc kötetek kerültek le a polcra, majd egy különleges lemezt rakott fel a korongra. Néha egzotikus tájakra terelődött a szó. A házigazdát nem lehetett megfogni. Egy dél-amerikai különleges virág nevét ugyanolyan természetességgel tudta, mint egy brazil kigyófarm működését, vagy mondjuk a fjord sziklák kőzettrégeit, vagy egy névtelen segédszínész nevét. Azon az estén a Cyrano került szóba. Én akartam így, pedig tudtam, hogy darázsfszékbe nyúlok. Ismertem Bandi elmarasztaló véleményét Ábrányi Emil csengő-bongó fordításáról. Ez izgatott. Vitakozni akartam. Mert a Madáchban, ahol tervezgették a darab műsora tűzését, egy-két fiatal rendező fanyalgott, hogy jó, jó, de újra kellene fordítani. A vacsoraasztalnál váratlanul felizzott a hangulat.

Aznap este az asztal körül a házigazda, Illyés Endre, Szántó Piri és Vas István, Juhász Ferencék, Ildikó, én és kedves barátaink, egy orvos-házaspár ült. Először arról beszélgettünk, hogy szabad-e már klasszikussá vált fordításokat újra fordítani. Szabad, sőt kötelező, mondtuk mindannyian. Azután, hogy Ábrányi meghamisította-e Rostand-t, mert ez itt a fő kérdés – szikrázott fel Bandi. Vas István azonnal védelmébe vette a fordítást, s mint mondta, neki Ábrányival Cyrano a magyar Cyrano. De Bandi nem adta fel. Jó, ha Pista nem fordítaná újra, fel kéne kérni valaki mást, s javasolta, hogy napoljuk el a témát egy következő vacsoránál, amikor talán Illyés is itt lesz, s kérdezzük meg őt, mint a francia nyelv szerelmesét, s Rostand csodálóját, hogy újrafordítaná-e a Cyranót, mert ez válasz lenne a kérdésünkre. Hatalmas vita kerekedett. Érvek, ellenérvek a drámáról, nyelvről, fordításról, költészetről, hogy Ábrányi visszaadja-e a drámában sersistergő vadságot, feketeséget is, nemcsak a szellemességét és humorát.

Ahogy a szelid estéknek ilyen pillanatait jól ismertem, Bandi fellépett a könyvtárlétrára, s kötekek kerültek elő, s már a létra tetején elhangzott egy francia sor, amit Vas István rögtön lefordított szó szerint, majd idéztük válaszként Ábrányi fordítását. Bandi még tanúnak hívott néhány szót, jelzöt, kitérést, amely Rostand-nál csakugyan keserűbben csengett és Ábrányi kissé váltába csomagolt.

Lehet, gondogattuk, de az egész mégiscsak igazán Rostand, és így igazán Cyrano. Elfogytak az érvek. A tudomány és az esztétika érvei. Úgy éreztem, hogy nem sikerült igazán meggyőznünk Bandit, de legalább egy döntelent elértünk. S akkor váratlanul Vas István jellegzetes hangja szakította meg a töprengő csendet. Az erkejljelenet szavait kezdte el szavalni Piroska felé, aki mellettem ült a kerek vacsoraasztal szemközti oldalán, és Piroska válaszolt, mint Roxán, ugyancsak hiba nélkül, zavarbaejtő pontossággal.

– Sötét van, s a homályon át Csak tapogatlanság leng a szőfülébe. – és Piroska válaszolt:

– Ha én beszélek, nincsen ennyigát. – és megint Pista folytatta:

– „Természetes! Mert minden szó, amit felém lehel,

kitárt szívem hódolva fogja fel,
aztán az én szívem nagy, az ön füle parányi.

s édes szavának könnyű felülről ide szállni.”

A rögtönzött jelenet után zavart csend lett, majd időtlen kis tüsszöléssel honoráltuk az előadást. Elámultam! Mert nem a szállóigéket idézték, az ormonológ vagy a becsületmonológ sorait, hanem Ábrányit és a vitatott fordítást, a zenét. Úgy léptem ki azzal az éjszaka a Ménesi útra, hogy a Cyránót, mégpedig ezt a Cyránót el kell játszani!

Talán másfél évvel később, amikor a szereposztás megjelent a próbatáblán és futótűzként elterjedt a városban, hogy bemutatjuk a Cyránót, s hogy én játszom a nagy orrú lovagot, a Kútvolgyi kórházban, valamilyen kivizsgálásra várva a drága Pártos Erzszi mellé zótytyentem a padra. Tudtam, hogy igazán szeret, most is boldogan gyúrta meg a pofámat.

– Drága kisapám! Hallom, a Cyránót fogod játszani. Nagyszerű! Nem félsz? Azt hiszem, ennél pontosabb kérdést nálunk nem lehet feltenni.

Edmond Rostand Cyránója remek dráma. A nagy orrú, nagyfőajú, nagy-szívű gascogne-i elbűvölő figura.

Ahogy Kosztolányi mondja: nincs ennél játékabb játék, színházabb színház! Tulajdonképpen semmi közünk ehhez a XVII. századi polihisztorhoz, mégis szinte magyar hássá lett.

De hát valójában ki is volt ez a garabonciás költő? Vagy ez érdektelen? Lehet. Engem mégis érdekelt a hűsvér ember, akiről Rostand drámát írt. Izgatott a sorsa, élete és a történelem, amelyben élt. Mert ez a mesehős a valóságban is létezett. Sőt! Korának legvonzóbb figurája volt. A krónika fel is jegyezte róla néhány meglepő adatot. Kíváncsian böngésztem könyvtárak hűvösében ódon köteteket forgatva, próbák után, a készülődés heteiben, hónapjaiban a róla szóló történeteket. Élvezettel ismerkedtem Cyránóval, az emberrel, akinek a bőrébe kell majd bújnom s akivel akár akárok, akár nem, néhány évig „együtt fogok élni”. Különleges, rendhagyó karakter állt össze az életét megidéző emlékezeésekből. Kötekedő, nyughatatlan párbajhős, aki ugyanakkor érzelmes és önfeláldozó. *Descartes* hűséges olvasója, *Gassendi* lelkes muzsikusa tanítványa, materialista gondolkodó, aki egyben áradó romantikus versek költője. Sikeres „bestseller”-író. A holdbéli utazás című fantasztikus regényének jó néhány jósálat igazolta azóta a tudomány. Viharos éle-

tében sikerek és kudarcok váltogatták egymást. Végül aztán, ahogy az ilyen szétszórt, elpazarolt élet bosszút áll a pazarlón, nyomorúságos padlásszobájában, magánnyal, éhséggel, betegséggel küszködve, agyhártyagyulladásban halt meg fiatalon, harminchat éves korában. Magyar sors!

A próbák alatt váratlanul a Magyarok Világszövetségével Londonba utaztam, s ahogy Cyrano szerint a sors, a „nagy kópé” intézi a dolgokat, egyetlen szabad estém a Barbicanban, a Royal Shakespeare Company londoni fellegvárában a Cyrano ment, *Derek Jacobival* a főszerepben.

Az utolsó percben sikerült egy belépőt szereznem, egy páholy hátsó székére, de hát tudtam, hogy a Cyránót most akárhogy, akárhonnán, de látnom kell. Annál is inkább, mert Jacobival többször találkoztam Pesten, sőt, egy alkalommal, amikor ott filmet forgatott, megnéztem a Lóvátett lovagokban és az előadás után a nagyok egyszerűségével hátrajött gratulálni az öltözőmben.

A Barbican páholyában négy hölgy ült. Már sötét volt a nézőtér, mikor besurrantam. Ők hátranzték, udvariasan bólintottunk egymásnak, a sötétben megvillantak a frissen berakott kék-fehér hajköttemények, hatalmas klipszek, megcsörrentek a vastag arany nyakláncok, karperecek és nehező parfümillat úszott a levegőben. Ahogy a felvonás végén felzúgott a taps, a hölgyek felugrottak, és elkezdődött a fanyalgás. Döbbenetemre magyarul. Mert ahogy ez már annyiszor megessett velünk, az Empire State Building tetején, Rióban a Jézus lábánál, Norvégiában a világ végén, Tel-Avivban és bárhol a világon, amikor egy-két perc alatt kiderül, hogy mindenhol, mindenki magyar. A hölgyek is magyarok voltak természetesen, negyven-ötven éve Angliában élnek, úgy látszott, dűsgaundagok, s bár kívülről büszke angolok, de a szívük mélyén igazi magyarok. Mint később kiderült, gyakran hazajárnak, így meglepetésemre a fényben meg is ismernek, köszöntenek, s kérdezik, hogy milyen „show”-ban lépek fel legközelebb?

– A Cyránóban – válaszoltam.

– Unbelievable – harsan föl a női kórus. Nemrég *Szabó Sándorral* láttuk Pesten. Nemrég? Oh my God! Harminc

vagy negyven éve! Ő remek volt. Majd biztatónak hozzátesszük, maga is remek lesz. Shure! Ez! – böknek a színpad felé. Uhh! Hát igen! Szegény Derek Jacobi. Ők már a Te közönséged. Ők végül is itt vannak Itthon. Itt rossz, ami van. Nekik már mi vagyunk az „ott”. A bezzeg! Így kerek a világ. Senki se próféta...

Ami igaz, igaz, az előadás grandiózus volt, Derek Jacobi parádásan játszott, így csak az angolok tudnak beszélni. Nem, nem is beszéd ez, hanem valami recitálás, ének és ária. Fényes, éles, széles, plasztikus, fergeteges beszédkoncert. A színpadon minden villogott, szikrázott, pontos volt és elegáns, talán egy kicsit racionálisabban, hívősebben, mint ahogy az én szívemben és fejemben készülőddött a gas-cogne-i.

Előadás után néhány szót sikerült váltanom a színészkanthin az elgyötört Jacobival.

– Fáradt vagyok – mondta.

Fáradt? Melbe vágott a szó. Ilyet még angolul beszélő embertől soha nem hallottam. Bágydattan hallgatta, hogy mi is a Cyránót próbáljuk.

– Tanácsot nem tudok adni – mondta – talán csak annyit, hogy az orromonológót próbáld úgy mondani, hogy minél később vegyék észre a nézők, hogy a híres monológot hallják. Akkor ezt nem értettem. Amikor aztán másfél hónap múlva sorozatban játszottam a darabot, a magam bórén is éreztem, hogy a ... „Mondhatta volna szebben, kis lovag” sorra minden este, szinte vigyázva vágta magát a közönség, mintha a himnuszt kezdtem volna énekelni.

A búcsúzásnál Jacobi megölelt, furcsa, tört fény volt a szemében. Valamit motyogtam, hogy megértem a kimerültségét, hiszen láttam a Barbican programból, hogy ez az Ő szezonja, hogy minden este játszik, és kicsoda szerepeket: *Peer Gynt*, *Prospero*, *Benedit* és *Cyrano*. Bölintott, és halkán ennyit mondott:

– Sok! De most jó, hogy éjjel-nappal dolgozom. Legalább nem gondolkozom. Néhány napja a *Peer Gynt* ment, s míg én játszottam a színpadon, a kórházban meghalt az anyám.

A Cyrano próbái izzig-vérig színházi próbák voltak. Mindenkit rabul ejtett a történet, megáldott ragadott Abrányi Emil remek fordítása, izgatottan kutat-

tuk szerepünk igazságát. A százvalahány budapesti előadás egy kicsit lázba hozta a színházszereketők, fiatalokat, időseket egyaránt. A Madách Színház zsúfolt nézőtere, a figyelo csönd, a bugyörékoló kacagás, a zsebkendőkhöz rejtett szípgógás, a zúgó taps azt jelezte, hogy az emberek szeretik, igénylik a színházat. A Rostand-féle síró-nevető, érzelmes színházat is.

'84 nyarán hatalmas utazókosarakba kerültek a jelmezek, csizmák, kalapok, tollak, kardok; ládába csomagolták a parókákat, bajuszokat, szakállakat, vatta közé került ótizenöt az otromba Cyrano-orr is. Mint tizenvalahány éve Ibsen *Peer Gynt*jével, most a nagy orrú lovaggal indultunk új találkozásra. Újabb megméretésre a Szegedi Szabadtéri Játékokra. A Dóm tővébe, a lélegzetelállítóan hatalmas nézőtér sok ezernyi figyelő tekintete elé, a fölénk buroló óriási mennyiből ezernyi csillagja alá.

Aki ismeri Szegedet, tudja, milyen a szegedi nyár, az igazi augusztusi kánikula. Többször játszottam a szabadtéri játékokon, de ilyen nyaram még nem volt. A Dóm tér katlanná vált. Az esti és éjszakai próbákon a műszak és mindenki, aki csak tehetta, egy szál feckében rohangált. A hőség éjszaka sem enyhült, hiszen a Dóm, mint egy óriási kandalló ontotta magából a begyűjtött hőséget. Ahogy az öltözőmben léptem, s ránéztem vastag posztónadrágomra, fekete ingemre, combcsizmámra, bőrmellényemre, tollbokrétás kalapomra és a lópkórcból ké-

szült hatalmas köpenyemre, előntött a víz. Öltöztetóm részvételtjes sopánkodása közben felöltöztem, rétegesen, ahogy kell, s elindultam a tribün utolsó sora felé, ahonnan szerepem szerint a darab elején felbukkanok. Az éjszakai próbák alatt négy-öt kilót leadtam, majd hazaautóztam négyszégedi szállásomra. A kedves lakás egy dobozház felső emeletén volt, a lapos tető alatt, olyan volt még hajnali négykor is, mint egy mikrosütő. Így kiültem a kis erkély nyugágyára, és ott bóbiskoltam vagy másfél órát, míg a Nap a szemembe nem süttött. Aztán irány a szőke Tisza, ott bujkáltam a Nap elől, és vártam az esti próbát, később az előadásokat, hogy újra felvehessem a „lótakarót”, s végigéljem Cyrano nagyszerű életét.

Az előadásokon a hatalmas tribün zsúfoltság megelt. A közönség az előadás végén tombolt. Pedig nem dübörgött a zene, nem volt tánckar, tűzijáték, csupán a szöveg muzsikált. Rostand, Abrányi és mi.

És ez elég volt.

Mikor a dráma végén, mint néhány éve a *Peer Gynt*ben, megint egyedül maradtam a Dóm tér hatalmas egyszóval, s a temérdek csillag alatt elmondtam Cyrano utolsó szavait, úgy éreztem, hogy mégis érdemes volt ezt a pályát választani. A monológ alatt, a haláltusában, a botommal, mint egy hatalmas karddal szabdaltam a levegőt, majd az utolsó szó előtt megremevedtem. Cyrano a Dóm téren így halt meg. Állva. Mert a fák állva halnak meg.

Az utolsó előadás után még éjjel bontani kezdtek a díszleteket, s csomagolták a ruhákat, a kellékeket. Nem szeretek búcsúzkodni sehol. Sem repülőtéren, sem pályaudvaron, sem kapuban. Mert félek, hogy...

Becsuktam magam mögött öltözőm ajtaját, s elindultam a kocsim felé. Közben egy pillanatra megálltam a színpadon, s néztem a nyüzsgést. Utazóládákba kerültek a kosztümök, kardok, csizmák, kesztyűk, lőbögők, pisztolyok. Ahogy tollbokrétás kalapom is a ládába került, egy kicsit összeszorult a gyomrom. Hé! Mi nem találkoztunk többet. Hát Isten áldjon. Te nagy-pofájú, nagyívű, tülkörrű, korszerűtlen, de imádnivaló lovag, Cyrano Savinien, hogy *minden voltál és semmi sem!*